

LETEČI VERZI: LETAKI V STAREJŠI SLOVENSKI IN ŠPANSKI KNJIŽEVNOSTI

Barbara Pregelj

Fakulteta za humanistiko, Nova Gorica
barbara.pregelj@guest.arnes.si

DOI: 10.4312/Obdobja.37.169-179

Španska literarna veda letakom namenja precejšnjo pozornost, v slovenskem prostoru so bile na njih prvič natisnjene slovenske besede. V prispevku v primerjalni optiki starejše slovenske in španske književnosti letake obravnavam kot začetno obliko književnosti na prehodu med ustnim in pisnim. Predstavim tipologijo slovenskih letakov in osvetlujem kontekst, v katerem so ti v obeh literaturah nastajali.¹

letak, ljudske pesmi, starejša književnost, tipologija letakov

While Spanish researchers have been investigating fliers for some time, in Slovenia they are considered the first printed words. In the context of a comparison of Slovene and Spanish literature, fliers are discussed as transitions from oral to the written literature. Furthermore, the paper offers a typology of Slovenian fliers and highlights the context in which they originated in the two literatures.

flier, popular poetry, ancient literature, typology of fliers

Španska literarna veda letakom že leta namenja precejšnjo pozornost. Z njimi so se ukvarjali filolog Ramón Menéndez Pidal, pisatelj Pío Baroja, antropolog Julio Caro Baroja in literarni zgodovinarji (María Cruz García de Enterría, Victor Infantes) ter zgodovinarji (Ricardo García Cárcel), ki so jih povezovali z elementi ustne kulture, ki je tudi sicer značilna za starejše književnosti (Žvanut 1988: 10; Dular 2000: 55; Pregelj, Olaziregi 2008), in glasnim branjem (Frenk 1982: 105; Pregelj 1999: 85–89). Prvi raziskovalci so z nelagodjem evidentirali in raziskovali *romances vulgares* (vulgarne, ljudske romance) in *romances de ciegos* (romance slepcev) (Caro Baroja 1990: 21); avtorica temeljne monografije o letakih v času baroka María Cruz García de Enterría je njihov odnos opisala kot »zmes uglajenega zaničevanja in pozornosti, ki so jim jo morali nameniti.« (García de Enterría 1973: 43)

Tudi slovenske ljudske pesmi so, kot je ob ljudskih pesmih v Vrazovi zapuščini ugotavljal odbornik Slovenske matice Janez Krek, »naravn[o] duševn[o] zrcal[o], v katerem] na tenko ogledujemo slovenski narod, kakor je bil in je še.« Hkrati pa opozarja, da »naletimo tudi na druge, katerim realizem preloge plastike dosta vrednosti vzame in se slednjič izgubi v nespodobo [...] mnogo četverovrstnih, ki duševno

1 Avtorica se za pomoč pri iskanju gradiva za prispevek zahvaljuje Moniki Krojeji, Mariji Klobčar, Miranu Hladniku, Marjanu Rupertu, Veroniki Potočnik, Urši Pajk in Anji Dular.

vrednost narodovo bolj kratijo, nego pospešujejo. Da slednjim ne bode smelo biti mesta v tiskane izboru, se umeje.« (po Glonar 1923: 8) Zato je urednik *Slovenskih narodnih pesmi* Karel Štrekelj nekatere izmed teh navedel med izločenim gradivom.

Marija Klobčar piše, da so se povezave med ljudsko pesmijo in pesemskimi letaki pokazale tudi slovenski folkloristiki (2014: 95): nanje je opozoril že Karel Štrekelj, npr. ob pesmi *Turki pred Dunajem* (SNP 1: 61). O tem, ali je ta pesem ljudska ali prevedena iz kakšnega nemškega letaka, je razpravljal Ivan Grafenauer (1951); Niko Kuret je odkril pesemski letak in ga povezal s pouličnim petjem v Trstu (po Klobčar 2014: 95); Zmaga Kumer je ob upoštevanju spoznanj Marijana Smolika opozorila na razcvet tiskanja letakov v 18. stoletju (prav tam).

Marija Klobčar je največ pozornosti namenila pesemski produkciji novelističnega značaja (2014, 2015). Z letaki so se poglobljeno ukvarjali tudi bibliotekarji, predvsem Branko Reisp (2001) in Anja Dular (2000), ki sta svojo pozornost namenjala letakom, ki jih hranijo v knjižnici Narodnega muzeja. Letake je v sklopu cerkvene pesmi raziskoval Marijan Smolik (1963, 2011). Literarna zgodovina jim je namenila nekaj pozornosti, a se podrobneje z njimi ni ukvarjala, saj gre večinoma za literarno neambiciozna besedila. Raziskovalci običajno navajajo letak iz leta 1515, na katerem so natisnjene prve besede v slovenščini, pa tudi Linhartova letaka (Janežič 1857: 136; Kidrič 1929–1938: 268) in *Pesem od groze tega potresa inu potopa* (Gspan 1978: 171; Dolenc 1982: 114). Tudi sicer je bil omenjeni letak deležen največje pozornosti raziskovalcev doslej (Gspan 1978: 171; Pogačnik 1980: 141; Klobčar 2015).

Značilnosti letakov

V slovenskem geslu o letaku na Wikipediji, kjer je označen za vrsto drobnega tiska priložnostne narave in razmejen od obširnejše propagandne brošure (z več kot eno stranjo), so popisane tipične lastnosti letakov: preprostost in nizki stroški izdelave, velike naklade, ilustracije, neposredno nagovarjanje občinstva in pristranskost informacij.

Kot piše Veronika Potočnik, vodja Zbirke drobnega tiska in sive literature v NUK, je drobn tisk določen tako po obsegu (do štiri strani ali več strani brez strnjene besedila) kot tudi vsebinsko (besedila s funkcijo aktualnega obveščanja). Gre za efemerni tisk, »ki nastaja iz potreb političnega in kulturnega življenja ter služi propagandi in informaciji. [...] takšni materiali oblikujejo dokumentarne zapise o vidikih družbenega življenja, običajev in popularne kulture, ki jih potrebujejo raziskovalci, ker jim običajni viri v knjižnicah ne zadostujejo, drobni tiski pa nesporno obogatijo védenje in izoblikujejo sliko preteklosti.« (2010: 58)

Španski raziskovalci izpostavljajo dve obliki: *pliegos sueltos* (letake) in *pliegos de cordel* (letake, zvezane z vrvico). Obsegajo do osem strani, večinoma so tiskani v dveh stolpcih, v verzih (obsegajo do 500 verzov), uporabljajo ilustracije, vinjete in tipografske okraske. M. C. García de Enterría ugotavlja, da so raziskovalci glede na zbrano gradivo določitev dolžine letakov postopno podaljševali (1973: 17–18), tudi do 64 strani. Gre za besedila brez literarnih aspiracij in brez ambicije po trajanju,

ki pa razkrivajo pomembne podatke o občinstvu in literarnem okusu 17. stoletja. To je literatura, ki jo je prebiralo (ne prepevalo!) revno urbano občinstvo (prav tam: 80); besedila z močno družbeno-ekonomsko, politično noto, uporniška in novičarska besedila (prav tam: 15), ki so jih razpečevali predvsem slepci. Avtorji letakov so bili sprva neznani, počasi so se začela uveljavljati imena posameznih avtorjev (López de Ubeda), pogosto so bili kot avtorji navedeni sloveči avtorji, kot sta Lope de Vega in Calderón de la Barca, ki so svoje avtorstvo zanikali in skušali uporabo svojega imena na letakih preprečiti (Pregelj 1999: 88). Postopno se je torej izoblikovala specifična infrastruktura, ki sta jo narekovala ponudba in povpraševanje: proizvajalci (sprva anonimni avtorji se začnejo pod svoja dela tudi podpisovati), institucija (različne poetike in težnje po vse večji odprtosti in dostopnosti besedil), repertoar (različna besedila v verzih in različnih kitičnih oblikah, stalne besedne zveze), posredniki (založniki, ki jih sprva še enačijo z avtorji, slepi ulični prodajalci), trg (sejmi, knjigarne, stojnice z letaki, ulična prodaja) in sprejemniki (revno urbano občinstvo nastajajočih velikih mest, uveljavljajoči se srednji sloj, tretji stan) (Pregelj 1999).

Španski raziskovalci so uspeli evidentirati 1179 letakov iz 16. stoletja, eden izmed njih (letak Juana Lópeza de Ubede) je dosegel naklado 12.000 izvodov (García de Enterría 1973: 34). V 17. stoletju se je število letakov močno povečalo, M. C. García de Enterría jih je evidentirala in analizirala več kot 3000.

Slovensko literarno polje kaže nekaj podobnosti, pa tudi nekaj pomembnih razlik. Temeljna razlika zadeva število evidentiranih in ohranjenih letakov. Ne gre le za dve številčno povsem različni literaturi, v slovenski je opazna razlika med omembami letakov (denimo pri Valvazorju) in številom ohranjenih letakov. Dalmatin v predgovoru k *Bibliji* piše, da je protestantski pesmarici uspelo nadomestiti »druge nepotrebne in pohujšljive zaljubljene pesmi« (po Grafenauer 1973: 127). Nad »hudimi, nevarnimi nesramnimi« pesmimi, ki jih prepeva mladina, se pritožuje tudi Ahacij Stržinar v *Catholish kershanskiga vuka peissmah* (1729: 9). O potujočih pevcih, ki so nastopali s pesmimi moralno vprašujoče vsebine, so poročali časniki (*Illyrisches Blatt* 1822; *Slovenski narod* 1875), prav tako o slovenskih letakih: »Morilec Traupmann v Parizu, letak v slovenskem jeziku izdal znani bavarski sejmarski pevec Puls, ki v času sejmov v Šolskem drevoredu služi z zgodbami o umorih« (*Laibacher Tagblatt* 1871) (Klobčar 2014: 95). A ti tiski vselej niso povzročali le zavračanja: »Letaki izhajajo tedensko in storili bomo vse, da bomo čim hitreje izkoristili vse možnosti in zadovoljili naše cenjene kupce.« (*Intelligenzblatt* 1847) (Klobčar 2014: 96).

Poskus tipologije slovenskih letakov do 1900

Letake, ki sem jih evidentirala, povzemam po Cobissu, kar pomeni, da so v Sloveniji tudi dostopni, kar sem preverjala predvsem v NUK in knjižnici Narodnega muzeja Slovenije. Na seznamu je tudi nekaj letakov, ki jih povzemam po Gspanovem *Cvetniku*. Letaki, ki jih navajam, so bili natisnjeni med letoma 1515 in 1900, in sicer v slovenščini, nemščini, angleščini in latinščini, nekateri so dvojezični. Razlikujejo se tudi po obsegu, vključila sem letake, ki imajo do 12 strani. Letaki so bibliografsko

popisani, kjer je bilo mogoče, sem dodala tudi signaturo.² Letake, ki jih nisem našla, pa jih raziskovalci navajajo, sem navedla v besedilu pod seznamom. Enako navajam tudi letake, ki niso izšli v slovenščini.

Starejši letaki so v knjižničnih katalogih, posledično pa tudi v Cobissu, zavedeni kot knjige, zato je moje delo obsegalo najprej evidentiranje letakov pri (literarnih) zgodovinarjih in drugih raziskovalcih, njihovo iskanje v Cobissu in knjižnicah ter njihovo prebiranje. V Oddelku drobnega tiska in sive literature NUK je namreč še približno 500.000 enot neobdelanega gradiva – računam, da bo tudi digitalizacija knjižnih fondov prinesla nove informacije. Tipologijo, ki jo predstavljam v nadaljevanju, sem priredila po tipologiji, ki so jo izdelali španski raziskovalci (predvsem M. C. García de Enterría). Letaki so v njej navedeni kronološko, če datum izdaje ni znan, letak navajam za tistimi, ki jih je bilo mogoče datirati.

Letaki z nabožno tematiko

- Adam Bohorič, *Otrozhia [tabla]*. [Ljubljana: Janž Mandelc, ok. 1580]. 1 f. Privezано k: Catechismus Ioan. Brentii. NUK R 13548.
- *Od Andohti inu Bratoushine Svetiga Joshta*. [S. l.: s. n., med 1734 in 1751]. [16] str. SK C 1734–2/x.
- *Peissem od divishtva* [S. l.: s. n., 18--]. [4] str. NMS, 2460. Na letaku sta natisnjeni Lavrenčičeva pesem »od divishtva« in Stržinarjeva »od svetiga angela variha«.
- *Pessem Marie Divije od dobriga Svetvania per PP. Augustinarjih v Lublani pred Spitalskim mostam zhastite*. [Ljubljana: Joann. Georg. Heptner, ok. 1760–1762]. [4] str.; vinjete; 12°. dLib.
- *Pessem od svete Merieth Cortone trekiga ordna s. Francisca. Na predno visho*. Privezано k: Spokorjeine ene imenithne gresknize: katira je skusi resvetlyne boshje ena velika svetniza postalla. NMS 4246 in 4241; NUK 139134.
- *Duhouska pessem Na zhast Jesusu, Marie, inu Svetimo Joshepho* (pred 1781). [4] str. NUK 111426.
- *Pred taboj mi klečimo* (med 1784 in 1787). [4] str. NMS 2466.
- *Te Deum laudamus / is latinskiga prestavleno ino v–pesem spravleno v leti 1795*. Prevedel Leopold Volkmer. V Ptuj: pritisano pri Franzi Ant. Schützi, [1795]. [4] str. NUK, DS 0 111220. dLib.
- *Uibersetzung eines lateinischen Gedichtes, Piscatores hominum betitelt: aus der theologisch-praktischen Monatschrift Linzer Ausgabe, des 2ten Hefte 1803 = Prestavlanje ene latinske pejsmi imenovane Ribzhi tih ludy / skusi eniga korarja v' Zelovzi*. Prevedel Jurij Japelj. [V' Zelovzi]: vstinenu [!] per Joannesu Leonu v' Zelovzi, 1803. [4] f.; 8°. NUK GS 0 10116.
- *Sdihavanje k'naj sveteshemu Serzi Jesusa*. [S. l.: s. n., po 1807]. 2 str.: ilustr. NUK, DS 68935.
- *Saslishte dushe Kershanske ...* NUK PKG.
- *Shihavanje k'svetemu Serzi Marije*. NUK PKG.

2 Najpogostejše kratice: NUK (Narodna in univerzitetna knjižnica), NMK (Narodni muzej Slovenije), PKG (Zbirka drobnega tiska in sive literature), SK (Semeniška knjižnica), ŠKR (Študijska knjižnica Ravne).

Marijan Smolik (2011) navaja še pesmi: *Nova Peissem od S. Joshta* (po 1734), *Pessem od Svetiga Joshta* (po 1734), *Peissem od svetiga Francisca* (1760–1762), *Pessem Marie Divize od dobriga Svetvania per PP. Augustinarjih v Lublani pred Spitalskim mostam zhastite. Romarska pesem o Devici Mariji sedmerih žalosti* (Ljubljana 1760–1762).

Naravne katastrofe

- *Pesem od groze tega potresa inu potopa, katera se je zgodila v tem lejtju 1765 prviga novembra v Portugali, v tem imenitnem mejstu Lisabona.* (Gspan 1978: 171).

Marija Klobčar (2015) opozarja na številne različice te pesmi, ki je bila natisnjena leta 1844 v petem zvezku Korytkove zbirke *Slovenske pesmi kranjskiga naróda*.

Naravni pojavi

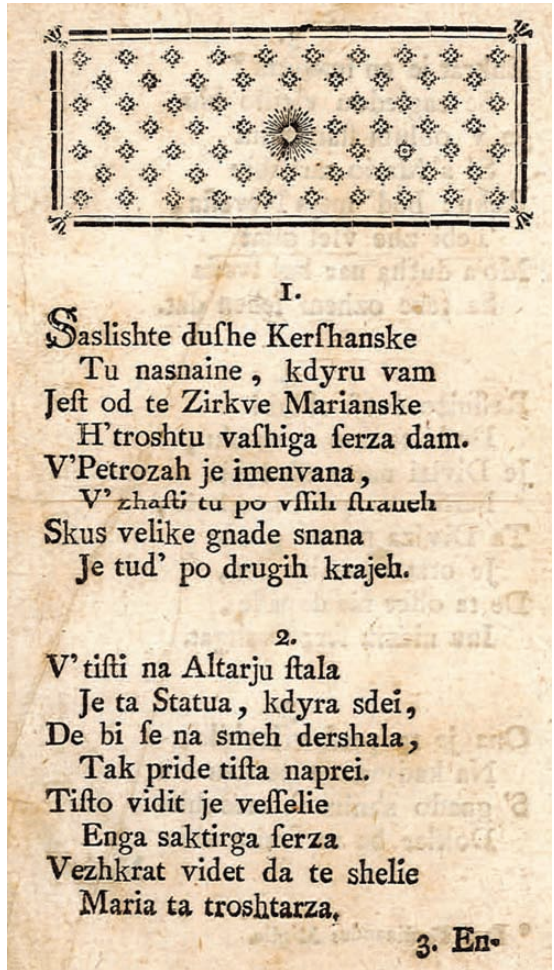
V nemščini je leta 1664 izšel letak Krištofa iz Čedadada: *Warhafftige Ausssag, dess wohl-ehrwürdigen P. Fr. Christophori à Civald, ... / auss dem Latein vnd Welschen, in das Teutsche versetzt, vnd gründlich beschriben, durch A. S. v. S. in der Haupt-Statt Laybach ...* Vest o istem dogodku je

bila objavljena tudi v Nürnbergu v obliki enolistnega letaka (Reisp 2001: 53–54).

Knjižni prospekti

- *Bukvez od shivinskih bolesni sa kmeteshke ludy odJannesa Gottlieba Wolstejna, sdravnyika inu ranozelza na Duneju.* V Lublani se najde blizu Shofyje per Mihelnu Prombergarju Bukvarju 1784. NMS.
- Wilhelm Korn. *Nachricht.* 1794. NMS 3991. Oglas za Vodnikovo *Veliko pratiko* v nemščini in slovenščini.
- *Ankündigung – Osnanilo.* Ljubljana, 1806. NMS 5591. Knjigotrški prospekt Vodnikovih *Pesmi za pokušino*.

Knjigarji in knjigotržci so uporabljali tiskana obvestila o izdanih knjigah že v 15. stoletju, slovenski poskusni list za Dalmatinovo *Biblijo* je prvi ljubljanski tiskar

Slika 1: Saslishte dushe Kershanske ...

Janez Mandelc natisnil leta 1580 pod naslovom *Perve buqve Mosessove, Genesis imenovane, Iudovski Breshith* (Reisp 2001: 170). Slovenski protestanti so natisnili 200 letakov za hrvaško izdajo *Svetega pisma* iz leta 1560, za cirilsko izdajo naslednjega leta v Urachu pa 300 (Dular 2000: 22). Anja Dular meni, da bi med knjižne prospekte lahko sodil tudi Trubarjev *Register und summarischer Inhalt, aller der Windischen Bucher, die von Primo Trubero, bifi auffdifi Jar 1561. in Truck gegeben seind.* (prav tam). Letaki z informacijami o knjigah so bili priloženi tudi k *Laibacher Zeitung* (31, 32 iz leta 1784): ljubljanski knjigovez Andrej Klemens je pripravil reklamni listič z vabilom za prednaročilo na zbirko »najboljših nemških del«, Viljem Henrik Korn pa prospekt za novo izdajo *Svetega pisma*, ki jo je pripravljala dunajski teolog Joseph Lauber. K *Laibacher Zeitung* (41 iz leta 1784) je bil priložen tudi letak *Bukuvze od shivinskih bolesni ...* (prav tam)

Letaki s stvarno vsebino

- *Nauk od kose stavlenja Vinzenza Kern, doktorja ranozelenja, uda sdravilske shole na Duneji, zesarskiga uzhenika ronozelnistva v' Lublani.* Lublana: natisnen per Joa. Fridr. Egerju na Polanah, 1799. 16 str.; vinjete: 8°. Prevedel Valentin Vodnik. NUK R 0 21106.
- Valentin Vodnik: *Abezéda ali Asbuka, Das ABC-Buch, L'Abécé.* V' Lublani: na prodaj per Vilhelmu Korn, 1812. 16 str.: vinjete; 8°. Privezano k: Abecedika ali Plateltof. – V' Lublani, 1789: NUK GS 0 10299.
- *Nove pobulshane sainske-bukelze sa na vezh sort svojo srezho v' lottoriskme spillu najdet.* [S. l.: s. n.], 1813. [19] f.: večinoma ilustr.; 8°. NUK DS 50709.

Teme, povezane s podeželjem

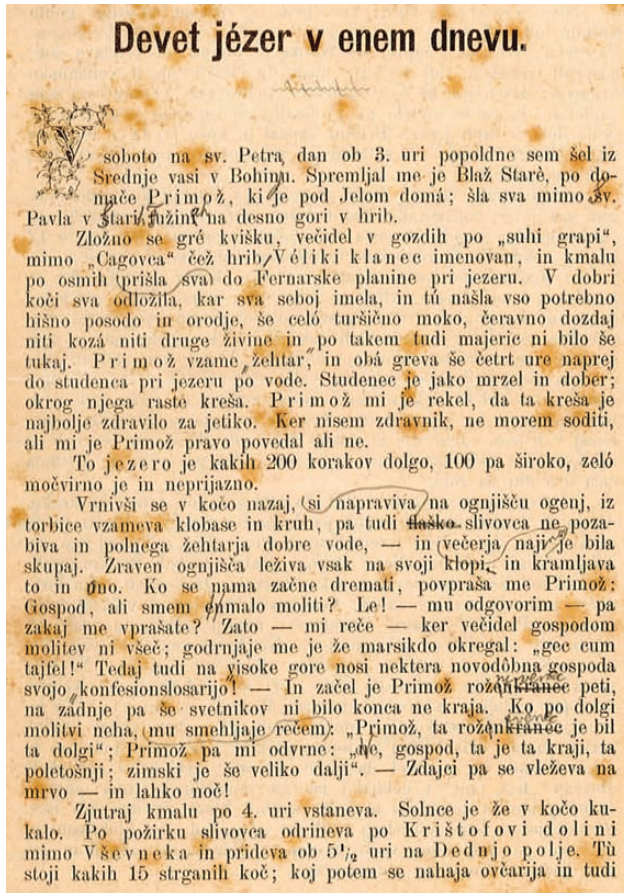
- Leopold Volkmer: *Hvala kmetizhkega stana ino tobazhie trave v– dveh pesmah sapojena v– leti 1807.* V Marburgi: se neide per Josephu Martinu Merzinger bukvarju, [1807]. [18] str. UKM R 1837. Tudi na spletu.
- Urban Jarnik: *Zvezdje.* Tiskana na posebnem listu v osmerki. Zapuščina Fr. Kotnika, ŠKR.
- France Kadilnik: *Devet jezer v enem dnevu.* Založil France Kadilnik – Natisnila Klein in Kovač v Ljubljani. NUK PKG.

Odnosi med spoloma

- Anton Tomaž Linhart: *Fantji! en lep zvet je ta, kar kol lubesen da.* [1] f.; 4°. NUK R II 25927.
- Andrej Šuster Drabosnjak: *Ena lepa zelu nova latania od tah hudah shien?* [S. l.: s. n., pred 1825] 14 str. NMS 5600.

Družbeni upor in družbena kritika

- *Ein neues lied von den kraynnerischen bauern.* NUK 41185. Letak o kmečkem upor in pri Celju, na katerem so natisnjene besede v slovenščini: »Le vkup, le vkup, le vkup, le vkup uboga gmajna«, »Stara pravda«.
- *Ena nova pesem od Francozov.* Okoli 1799–1802. Letak brez letnice. NMS 5595.
- *Notervsetje mesta Pariza inu cele francozovske dežele.* (1814) Enolistni tisk. NUK GS I 7693.

Slika 2: Devet jezer v enem dnevu

Pravilniki in prevodi mirovnih sporazumov

- *Artikelni tiga ta 9. dan sedanjiga mesca v Luneville skleneniga, inu sa poterjene podpisaniga merú.* NMS 5594.

Slavilna in priložnostna besedila

- Valentin Vodnik: *Lied in der Landessprache zum Friedensfeste in Krain am 11. July 1814. gedruckt auf die Schleifen der tanzenden Jünglinge und Mädchen.* 1 f.; 4°. Besedilo pesmi v slov. (boh.) in vzpor. prevod v nem. (got.). NUK GS I 19958, GS I 19959.
- *Cesarju svojemu Slovenija.* Tiskal in založil A. Keiss na Dunaji, 1883. NUK PKG.
- Josip Stritar: *Sloveniji* (na Dunaju dne 4. decembra 1896. l.) Natisnila in založila David & Keiss na Dunaju. NUK PKG.

Letaki v nemščini: Anton Tomaž Linhart: *An Joseph nach dem Tode Marien Theresens* (1781), *Empfindungen eines treuen Desferrichers an Zage des allerhochsten Geburtsfestes Seines Maiestat Kaiser Franz I.* (1823), M. G. Saphir: *Gedicht zur Feier des glorreichen Geburtfestes Sr. Majestat kaiser Franz des I.* (1834).

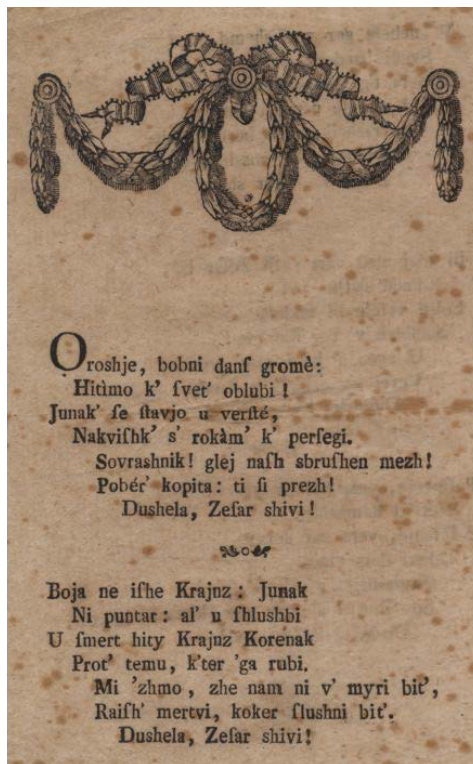
Vojne

- *Pesim Krajnskih brambovzov per banderskimu shegnanji v' Lublani 30. dan maliga trauna 1809.* [V' Lublani]: natisnenu per Leopold Egerju, [1809]. 4 str. dLib.
- F. Zwetko: *Nasledovanje nemshkih pesmi sa obvarnike slavenske / katire je vkupspiso F. Zwetko.* V' Grazu: [s. n.], 1809. [16] str.; NMS K 5573.
- Heinrich Joseph von Collin, Joseph Richter: *Pesmi sa brámbovze.* Prevedel Valentin Vodnik. 1809. 16 str., 8°. NUK, NMS.
- *Ena nova pejssem od pokončejne te vojske.* [S. l.: s. n., med 1750 in 1850]. 1 letak: ilustr.
- *Nova Brambovska pesem sa sveste Gorenze.* [S. l.: s. n.], [1809] [4] str.; 8° ŠKR 1029861.
- Jožef Lipold: *Land-Wehrs Lieder des zusammen gesetzten zillier Bataillons / verfasst vom Feldpater J. L.* [Celje: s. n.], 1810. 24 str.: vinjete; 8°. NMS 5599.
- *Ena nova pejssem od pokonzheine te voiske.* [S. l.: s. n., okoli 1800?]. 1 letak ([3] stolp.). NMS 5596.
- Lujza Pesjak: *Ena nova pejssem od pokonzheine te voiske.* V Ljubljani: Klein in Kovač (Egerjeva tiskarna), [1875]. [3] str. NMS 3158.

Letaki v nemščini: *Das ist ein anschlag eins zugs wider die Türcken. Vnd alle die wider den Christenlichen glauben seind (1518), Anschlag wider die grausamen vnd blütdürstigen Tyranny des Türgken, durch wölchen bissher vil Christen bluts vergossen, sampt Land vnd lewten beschädigt vnd verderbet worden (1541), Neuwe Zeytung: ein warhafftige vnd erschröckliche Neuwe zeytung, wie der Türck ist den 28. tag Marcij für die Statt Medlinge ... und wie ... von den Windischen vnd Krapadischen Bawren ... geschlagen ist worden, etc. (1578).*

Slavilna in priložnostna besedila

- Valentin Vodnik, *Ilirija oživljena.* [V Ljubljani]: natisnil Jožef Blaznik v Ljubljani, [1811]. [2] str. NUK DS I 124600.
- Valentin Stanič: *Rosh'ze na grob Marjane D***, k'tera je v' jéseni 1820 vmerla / sloshil V. St** k. per Šozhi 1828.* [Per Šozhi: s. n.], 1828. 2 str. Privezano k: Zesar ino prelat / (is njemshkiga prestavil V. St** K.). – [okoli 1828]: NMS 5602.
- Valentin Stanič: *Zesar ino prelat.* (Is njemshkiga prestavil V. St** K.). NMS 5601.

Slika 3: *Pesim Krajnskih brambovzov per banderskimu shegnanji v' Lublani 30. dan maliga trauna 1809*

- Lujiza Pesjakova: *Nagovor pri slavnosti sedemdesetletnice velečastitega gospoda dr. Janeza Bleiweisa v Ljubljanski čitalnici dne 19. novembra 1878*. Založila Lujiza Pesjakova – Tisk Blaznikov v Ljubljani. NUK PKG.
- Josip Cimperman: *V spomin petindvajsetletnice katoliškega društva rokodelskih pomočnikov v Ljubljani dne 8. avgusta 1880*. Natisnila Klein & Kovač (Eger) v Ljubljani. NUK PKG.
- »Brenceljnova« napitnica zlatomašniku prečastitemu gospodu Antonu Jugovicu, župniku Borovniškemu za dan 21. avgusta 1881. Tisk in založba J. Blaznikovih naslednikov v Ljubljani. NUK PKG.
- Anton Funtek: *Slovenskim pevcem zbranim dne 27. junija 1897. leta v Ljubljani*. (Ponatis iz »Slovenskega lista«). Tržaškim Slovincem o prihodu v Ljubljano. NUK PKG.

Letaki v nemščini in latinščini: Anton Tomaž Linhart: *An den Hochwürdigsten, Hochgebohrnen Herrn, Carl, des Heil. Röm.* (1773), Matevž Ravnikar: *Elegia reverendissimo, clarissimo, magnifico Domino, Domino, Matthaео Raunicher.* (1827).

Novičarska besedila

- Ignaz Franz Castelli: *Le sem Slovenzi! poslušajte, kaj se je une dni v Dunaji (v Wieni) zgodilo! / po nemškim je povedal Casteli, po slovesnko pa pove svojim lubim Slovenzam Matia Majer.* [Celovec]: natisnil Janes Leon, [1848]. 8 str.; 8°. NUK DS 0 42490.
- *O roparju in morilcu Tropman–u iz Pantina pri Parizu, glavnem mestu francozkem, leta 1870.* [Založil F.Puls.]. [Ljubljana]: [Pl. Kleinmayr & Bamberg], [1870]. 4°. NUK DS 68244.
- *Popis o grozni morilki otrok, kakor se zgodilo v mestu Montobanu na Francoskem leta 1870.–Žalostna prigoda, ki se je dne 12. malega serpana 1868 na Dunaju prigodila, kjer je vdova, Avgusta Kaiser po imenu, sebi in troje svojim otrokom tudi svoji 70 let stari materi zavdala.* Zal. F. Puls. (Ljubljana): (Pl. Kleinmayr & Bamberg) (1870). 4°. NUK DS 68245.
- Filip Haderlap: *Življenje strašnega nevsmiljenega morilca Janeza Cotarja (rojenega v Felniku pri Marija – Trošt) ki je tri žene in dva otroka strašno nevsmiljeno umoril.* V Ljubljani: Kleinmayr & Bamberg, 1882. 4° NUK GS 31801.
- *Kouplet kot uloga v burki »Brati ne zna« kojega je pel J. Kocelj, v Celju dne 21. decembra 1879.* Natisnil Janez Rakusch v Celju. NUK PKG.
- [Jakob Alešovec]: *Ritter Riesters Hund. Eine tragikomische, traurige, waher und lehrreiche Geschichte, so sich in Jahren 1871 und 1872 wahrhart zugetragen. (Mit schönen Bilder geziert).* V: Jakob Alešovec: *Ričet iz Žabjeka.* Ljubljana, 1873. NUK PKG. dLib.

Sklep

Kaj tipologija letakov pove o specifikki starejše slovenski književnosti? Med španskimi letaki povsem umanjajo večjezična besedila in prevodi, raziskovalci se z nabožnimi letaki ne ukvarjajo. Slovensko književnost pa še vedno določa dvojezičnost na posameznih letakih in splošna večjezičnost (z jasno zgodnjo preferenco nemščine za uradna in zgodovinska besedila), jezikovno nihanje pri posameznih avtorjih (Linhart) ter prisotnost prevoda (Vodnik, Japelj). Letaki segajo na področje nabožne,

posvetne in stvarne literature ter reflektirajo pomembne zgodovinske dogodke (turški vpadi, Ilirske province), ton je tudi pri teh pogosto novičarski. Čeprav slovenske besede na prvem ohranjenem letaku obetajo družbeno uporništvo, so poznejši letaki spravljlivejši, bolj vdani (slavilne pesmi) in celo konservativni. Precejšen del bi jih lahko označili za popularna besedila.

Za razliko od španskih renomiranih avtorjev, ki letakov niso pisali in so branili svoje avtorske pravice pred plagiatorji in s prepovedjo uporabe njihovega imena (Lope de Vega, Calderón de la Barca, Mateo Alemán, Cervantes), so vodilni slovenski razsvetljenci (Vodnik, Linhart, Japelj) tudi avtorji letakov.

Literatura

- CARO BAROJA, Julio, 1990: *Ensayo sobre la literatura de cordel*. Madrid: ISTMO.
- DOLENC, Jože, 1982: Pregled potresne motivike v slovenski književnosti. *Jezik in slovstvo* 4. 113–118.
- DULAR, Anja, 2000: *Knjigotrška ponudba na Kranjskem od 17. do začetka 19. stoletja. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- FRENK, Margit, 1982: »Lectores y oidores«: la difusión oral de la literatura en el Siglo de Oro. *Actas del séptimo congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas*. Roma: Bulzoni. 101–123.
- GARCÍA DE ENTERRÍA, María Cruz, 1973: *Sociedad y la poesía de cordel en el Barroco*. Madrid: Taurus.
- GLONAR, Joža, 1923: Predgovor. Karel Štrekelj: *Slovenske narodne pesmi* 4. Ljubljana: Slovenska matica. 3–66.
- GRAFENAUER, Ivan, 1951: Turki pred Dunajem. Slovenske narodne pesmi iz leta 1529 in 1683. *Slavistična revija* 4/1–2. 34–59.
- GRAFENAUER, Ivan, 1973: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje: Mohorjeva založba.
- GSPAN, Alfonz, 1978: *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.
- JANEŽIČ, Anton, 1857. *Kratek pregled slovenskega slovstva z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence*. Celovec. dLib.
- KIDRIČ, France, 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- KLOBČAR, Marija, 2012: Itinerant Singers in Slovenia: Views on a Distinct Phenomenon. Thomas A. McKean (ur.): *Songs of People on the Move*. Trier: WVT Wissenschaftlicher Verlag Trier (B.A.S.I.S., 8). 3–15.
- KLOBČAR, Marija, 2014: Pesemsko obveščanje in ustvarjanje tradicije. *Traditiones* 43/3. 87–110.
- KLOBČAR, Marija, 2015: Songs about the Lisbon earthquake, or the Slovenian response to stories about someone else's misfortune. *Traditiones* 44/3. 53–72.
- Letak. *Wikipedija, prosta enciklopedija*. <https://sl.wikipedia.org/wiki/Letak>
- PAGLOVEC, Franc Mihael, VIDER, Anton, STRŽINAR, Ahacij, 1729: *Catholish kershanskiga vuka peissme*. Gradec. dLib.
- POGAČNIK, Jože, 1980: *Starejše slovensko slovstvo: od Brižinskih spomenikov do Linhartovega Matička*. Maribor: Obzorja.
- POTOČNIK, Veronika, 2010: Drobn tisk kot obvezni izvod v Narodni in univerzitetni knjižnici. *Knjižnica* 54/3. 53–71.
- PREGELJ, Barbara, 1999: El kitsch en el Barroco castellano. *Verba hispanica* 8. 71–100.
- PREGELJ, Barbara, OLAZIREGI, Marijo, 2008: Reformacija in protireformacija v luči slovenske, baskovske in španske literarne zgodovine. Aleksander Bjelčevič (ur.): *Reformacija na Slovenskem. Obdobja* 27. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 147–157.

REISP, Branko, 2001: *Redki stari tiski*. Ljubljana: Slovenska matica.

SMOLIK, Marijan, 2011: *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja*. Elektronske znanstvene monografije.

ŠTREKELJ, Karel (ur.), 1895–1923: *Slovenske narodne pesmi* [= SNP] 1–4. Ljubljana: Slovenska matica.

ŽVANUT, Maja, 1988: *Knjige iz 16. stoletja v knjižnici Narodnega muzeja*. Ljubljana: Narodni muzej.